

НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА З МОВНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ АВІАЦІЙНИХ ОПЕРАТОРІВ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

УДК 378+629.7.07

Ковтун О.В.

У статті проаналізовано нормативно-правову базу щодо мовної підготовки майбутніх авіаційних операторів у вищій школі.

Ключові слова: авіаційний оператор, вищий навчальний заклад, мовна підготовка, нормативно-правова база, навчальні плани і програми.

В статье проанализирована нормативно-правовая база языковой подготовки авиационных операторов в высшей школе.

Ключевые слова: авиационный оператор, высшее учебное заведение, языковая подготовка, нормативно-правовая база, учебные планы и программы.

The article focuses on the analysis of the regulatory and legal framework pertaining to language education of aviation operators in the higher educational establishment.

Keywords: aviation operator, higher educational establishment, language education, regulatory and legal framework, academic curriculum and educational program.

Екіпаж сучасного повітряного судна здійснює управління не фізичним об'єктом як таким, а його *інформаційною моделлю*, циркуляція і переробка інформації мають в авіації фундаментальне значення, від точності і своєчасності прийому інформації авіаційним оператором, надійності її збереження й відтворення, ефективності її переробки залежить швидкість, точність і надійність усієї системи «людина – машина». Відтак, одним з основних напрямів підготовки майбутніх пілотів і авіадиспетчерів до професійної діяльності є мовна підготовка.

У межах цієї статті проаналізуємо нормативно-правову базу щодо процесу мовної підготовки авіаційних операторів до майбутньої професійно-мовленнєвої діяльності. В Україні питання мовної політики, розвитку і функціонування мов є дискусійними, нерідко спекулятивними. Отже, законодавча база щодо мовної освіти не є чітко врегульованою. Згідно з Конституцією України, «державною мовою в Україні є українська мова» (част. 1 ст. 10), «в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України» (част. 3 ст. 10), «державна сприяє вивченню мов міжнародного спілкування» (част. 4 ст. 10) [4]. Це мало не єдиний документ, що на державному рівні визначає мовну політику України, оскільки і донині немає Закону України про мови, Концепції мовної освіти, Державного стандарту мовної освіти.

Рідномовна підготовка майбутніх фахівців технічних спеціальностей здійснюється в Україні на базі дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», навчальну програму якої затверджено на державному рівні (Наказом МОН України) [5]. Головна *мета* курсу, згідно з про-

грамою, — «підвищення рівня загальномовної підготовки, мовної грамотності, комунікативної компетентності студентів, практичне оволодіння основами офіційно-ділового, наукового, розмовного стилів української мови, що забезпечить професійне спілкування на належному мовному рівні» [5]. Поставлена мета вимагає розв'язання низки конкретних *завдань*. З-поміж них: «формування чіткого і правильного розуміння ролі державної мови у професійній діяльності; забезпечення досконалого володіння нормами сучасної української літературної мови (СУЛМ) та дотримання вимог культури усного й писемного мовлення; вироблення навичок самоконтролю за дотриманням мовних норм у спілкуванні; виховання поваги до УЛМ, до мовних традицій; формування навичок оперування фаховою термінологією, редагування, коригування та перекладу наукових текстів» [5]. Програмою передбачається комплекс *знань і вмінь*, яких студенти покликані досягти в результаті вивчення дисципліни, як-от: «грунтовно засвоїти норми СУЛМ й практично оволодіти ними; правильно використовувати різні мовні засоби відповідно до комунікативних намірів; влучно висловлювати думки для успішного розв'язання проблем і завдань у професійній діяльності; сприймати, відтворювати, редагувати тексти офіційно-ділового й наукового стилів; скорочувати та створювати наукові тексти професійного спрямування, складати ... різні типи документів; послуговуватися лексикографічними джерелами (словниками) та ін.» [5]. Робота з навчальної дисципліни здійснюється у межах трьох змістових модулів: Модуль №1. Законодавчі та нормативно-стильові основи професійного спілкування; Модуль №2. Професійна комунікація; Модуль №3. Наукова комунікація як складова фахової діяльності. У кожному із змістових модулів передбачено лекційні, практичні заняття та самостійна робота студентів. Вважаємо за необхідне відзначити, що в навчальній програмі, рекомендованій МОН України, основний акцент ставиться на оволодіння студентами навчальною інформацією, що необхідна для формування їхньої мовнокомунікативної компетенції у професійній сфері. До змісту дисципліни входить, зокрема, навчальна інформація щодо стилів СУЛМ у професійному спілкуванні, спілкування як інструменту професійної діяльності, культури усного фахового спілкування, форм колективного обговорення професійних проблем, ділових паперів як засобу письмової професійної комунікації, української термінології у професійному спілкуванні і т. ін. [5]. Аналіз програми дозволив дійти низки методичних висновків. До позитивних моментів, безумовно, необхідно віднести зміщення акцентів з формування мовної на формування мовленнєвої і комунікативної компетенцій. До «слабких» моментів, на наш погляд, належить недостатня розробленість практичного інструментарію реалізації програмних положень на практиці. Зокрема, на вивчення теми «Форми колективного обговорення професійних проблем» заплановано 6 год. практичних занять, де передбачається оволодіння такою навчальною інформацією: «Мистецтво перемовин. Збори як форма прийняття колективного рішення. Нарада. Дискусія. «Мозковий штурм». Технології проведення «мозкового штурму» [5]. На нашу думку, у викладачів можуть виникнути значні труднощі в організації практичних занять за такою тематикою. Оскільки, теоретичні аспекти зазначених питань розкриватимуться ними на лекціях, а від практичної роботи більшість викладачів-словесників

відмовиться, бо реалізувати їх на практиці можливо лише в ділових і рольових іграх. Проведення таких форм роботи потребує тривалої і копіткої попередньої підготовки, креативності викладача і бажання студентів. Свої припущення перевіримо шляхом аналізу програм дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», за якими працюють в авіаційних ВНЗ України.

В Україні існує близько двадцяти навчальних установ, які в той чи інший спосіб здійснюють підготовку авіаційних операторів. До ВНЗ, де здійснюється базова освітня підготовка авіаційних фахівців, належать: Державна льотна академія України, Національний авіаційний університет, Кременчуцький льотний коледж, Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут», Національний університет оборони України, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Харківський університет Повітряних Сил ім. Івана Кожедуба. Провідним вищим навчальним закладом з підготовки авіаційних операторів для цивільної авіації України є Національний авіаційний університет (НАУ), який здійснює підготовку авіафахівців як на головній базі університету (м. Київ), так і у структурних підрозділах (Державна льотна академія України (м. Кіровоград), Кременчуцький льотний коледж (м. Кременчук)). Отже, проаналізуємо навчальні плани і програми з підготовки авіаційних операторів в означеному ВНЗ.

Аналізу підлягали навчальні плани за напрямом підготовки 6.070102 Аеронавігація. Зокрема, навчальні плани з підготовки фахівців ОКР Бакалавр (кваліфікація: 3143 Пілот (другий пілот), 3144 Диспетчер управління повітряним рухом), фахівців ОКР Спеціаліст за спеціальністю 7.07010202 Обслуговування повітряного руху (кваліфікація: Інженер з управління повітряним рухом) і ОКР Магістр за спеціальністю 8.07010202 Обслуговування повітряного руху (кваліфікація: Диспетчер служби руху). Вивчення навчальних планів було покликане розкрити структурні компоненти мовної підготовки авіаторів у ВНЗ.

У результаті аналізу навчальних планів було встановлено, що організація мовної освіти майбутніх авіаційних операторів відбувається у ВНЗ за такою структурною схемою: 1-й курс (1-й і 2-й семестри) – «Іноземна мова» 3 год./тиждень. 2-й курс 3-й семестр – «Українська мова (за професійним спрямуванням)» 2 год./тиждень, «Професійна англійська мова» 3 год./тиждень; 4-й семестр – «Українська мова (за професійним спрямуванням)» 1 год./тиждень, «Професійна англійська мова» 3 год./тиждень. 3-й курс 5-й семестр – «Українська мова (за професійним спрямуванням)» 1 год./тиждень, «Професійна англійська мова» 3 год./тиждень; 6-й семестр – «Професійна англійська мова» 3 год./тиждень. 4-й курс (7-й і 8-й семестри) – «Професійна англійська мова» 3 год./тиждень. 5-й курс (9-й і 10-й семестри) – «Авіаційна англійська мова» 2 год./тиждень.

Наступним кроком став аналіз навчальних програм указаних дисциплін, тобто досліджувався змістовий аспект мовної підготовки майбутніх авіаційних операторів у ВНЗ. Аналізувалися мета і завдання навчальної дисципліни, інтегровані вимоги до знань і вмінь студентів з навчальної дисципліни та зміст навчальної дисципліни.

Аналіз навчальних програм здійснювався під кутом їх спрямованості на розвиток у майбутніх авіаційних операторів загальнонавчальних умінь, необхідних для реалізації професійно-навчальної діяльності [Див.: 3]. В межах статті обмежимося лише їх класифікацією. Отже, загальнонавчальні вміння, необхідні для забезпечення якісної професійно-навчальної діяльності авіаційних операторів, охоплюють: Уміння приймати інформацію: 1) уміння слухати при винятково голосовому (радіообмін) чи безпосередньому спілкуванні (уміння розуміти тему і підтему повідомлення, загальний зміст повідомлення, одержувати числову інформацію); 2) уміння читати (літерну, числову і графічну інформацію) з паперових і електронних носіїв. Уміння обробляти інформацію: 3) уміння обробляти сприйняту на слух інформацію (уміння диференціювати інформацію; уміння вичленити основні факти; аналізувати, порівнювати, систематизувати, класифікувати інформацію); 4) уміння шукати / відбирати інформацію у бортовій довідковій літературі. Уміння передавати інформацію: 5) уміння спілкуватися: уміння швидко і правильно орієнтуватися в умовах спілкування (уміння визначати формальність / неформальність ситуації спілкування, моно- чи різносоціумний характер спілкування, одно- чи різномовне спілкування, винятково голосове чи безпосереднє спілкування, складати комунікативний портрет партнера зі спілкування); уміння планувати мовлення відповідно до мовленнєвого наміру і умов спілкування (уміння визначати мету і зміст акту спілкування); уміння добирати адекватні засоби для подачі змісту (уміння будувати висловлювання відповідного функціонального стилю, форми і жанру мовлення); володіння технікою ведення радіообміну; уміння забезпечувати зворотний зв'язок (уточнювати, перепитувати, перевіряти, підтверджувати чи з'ясовувати інформацію); 6) уміння писати: уміння передати на письмі літерну, числову і графічну інформацію; уміння оформити відповідну документацію; уміння зв'язно писемно висловлюватися.

Метою викладання дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», як свідчить пояснювальна записка до програми, є формування лінгвістичної та комунікативної компетенції студента відповідно до напрямку його майбутньої професійної діяльності. Специфікації програми за конкретними видами майбутньої професійної діяльності студентів як такої немає. Існує диференціація програми лише за гуманітарним і технічним напрямками. Тобто урахування того, що відбувається мовна підготовка саме авіаційних операторів, відсутнє. З-поміж *завдань* дисципліни можна виокремити теоретичний та практичний блоки. До першого належить: поглиблення знань про систему СУЛМ, її одиниці, особливості функціонування; засвоєння теоретичних відомостей про УЛМ, її походження, суспільне значення, норми, стилі, специфіку професійної мови та її роль у професійній діяльності, особливості використання мовних засобів у фаховому мовленні; засвоєння теоретичних відомостей про термін, термінологічну систему, специфіку термінології обраного фаху, українські термінологічні словники. Практичний блок спрямований на: вироблення навичок правильного використання лексико-фразеологічних, морфологічних і синтаксичних засобів української мови відповідно до умов, мети і змісту комунікації; вироблення вміння користуватися довідковою лінгвістичною літературою; закріп-

лення навичок грамотного письма. Згідно з переліком інтегрованих *вимог до знань і вмінь* студентів з навчальної дисципліни, студенти повинні знати: основні відомості про УЛМ, її походження, місце серед інших мов світу, норми, стилі; специфіку професійної мови на лексичному, морфологічному, синтаксичному й стилістичному рівнях, її роль у професійній діяльності; особливості терміна як одиниці професійної мови, типи термінів, специфіку термінології обраного фаху; типи словників; норми УЛМ; основні жанрові різновиди наукових текстів; правила оформлення наукової роботи; специфіку публічного мовлення; класифікацію документів, вимоги до оформлення документа. У результаті вивчення дисципліни студенти повинні вміти: правильно використовувати мовні засоби відповідно до умов, мети й змісту комунікації; правильно використовувати терміни у професійному мовленні; користуватися довідковою лінгвістичною літературою; готуватись до публічного мовлення; оформляти письмові роботи наукового стилю; правильно складати основні види ділових паперів і т. ін. Навчальна програма структурує навчальну інформацію за трьома змістовими модулями: Модуль №1. Українська мова як компонент професійної компетенції. Нормативно-стильові основи професійного спілкування (лекції, практичні заняття); Модуль №2. Мовні засоби різних рівнів у фаховій мові (практичні заняття); Модуль №3. Професійне мовлення в офіційно-діловій сфері (практичні заняття). У результаті засвоєння першого змістового модуля студенти повинні вміти: правильно добирати слово із синонімічного ряду; розрізняти слова-пароніми та правильно вживати їх у мовленні; доречно використовувати слова іншомовного походження; розрізняти загальнонаукову та спеціальну наукову термінологію; правильно оформляти список використаних джерел, посилання, цитування у науковому тексті; правильно вживати граматичні форми іменників; підготувати публічний виступ. В результаті роботи над другим модулем студенти оволодівають умінями: правильно вимовляти голосні й приголосні звуки української мови та їх сполучення; правильно вибрати граматичну форму іменників, прикметників, числівників, займенників, дієслів; створювати й редагувати прості речення з дієприкметниковими й дієприслівниковими зворотами, однорідними членами речення, а також складні речення різної структури; правильно розставляти розділові знаки в простому й складному реченні. Оволодіння третім модулем покликане сформувати у студентів уміння: спілкуватися українською мовою в офіційно-діловому стилі з урахуванням статусу комунікантів, умов комунікації; оформляти заяву, автобіографію, резюме, характеристику; оформляти доповідну і пояснювальну записки, протокол, витяг з протоколу, оголошення, запрошення тощо.

Аналіз програми навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», що затверджена для мовної підготовки студентів технічних спеціальностей у НАУ, дозволив дійти низки методичних висновків. По-перше, ми відзначили численні розбіжності вказаної програми з проаналізованою вище навчальною програмою дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)», рекомендованою МОН України для вищих навчальних закладів, які здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра (спеціаліста, ма-

гістра медичного та ветеринарно-медичного спрямувань) [Див.: 5, Додаток 2]. Навчальна програма, затверджена в НАУ, базується переважно на навчальній програмі МОН України «Українська мова (за професійним спрямуванням)» для вищих навчальних закладів, що здійснюють підготовку фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем молодшого спеціаліста [Див.: 5, Додаток 1]. Це стосується насамперед навчальної інформації, яка опрацьовується студентами, а, відтак, позначається на переліку інтегрованих вимог до знань і вмінь студентів. Затверджена в НАУ програма, не виключаючи розвитку мовленнєвої і комунікативної компетенції студентів, більшою мірою спрямовується на розвиток їх мовної компетенції (наприклад, у змістовому модулі «Мовні засоби різних рівнів у фаховій мові», опрацьовуються: орфоепічні та акцентуаційні норми української мови, лексичні засоби української мови за професійним спрямуванням, особливості вживання родових, числових і відмінкових форм іменників, формотворення й уживання прикметників і займенників, функціонування числівника, дієслівних форм у професійному мовленні, правопис складних слів і т. ін. Можливим поясненням цього вважаємо традиційну методичну розробленість завдань вказаної тематики, коли викладачеві-практику зрозуміло, які саме види практичних завдань необхідно запропонувати для досягнення конкретної (досить лімітованої) мети, окрім цього навчальні досягнення студентів легко об'єктивно перевірити контрольними вправами і тестами. Мовленнєві і комунікативні вміння часто не підлягають кваліметричному оцінюванню, окрім цього розвиток таких умінь потребує великої кількості творчих завдань, значної підготовки, як з боку викладачів, так і студентів.

Вказані вище (неможливість забезпечення об'єктивності оцінювання, відсутність дидактичних матеріалів, значні витрати часу й зусиль на підготовку, відсутність практичного досвіду викладачів у викладанні дисципліни за комунікативним принципом, небажання студентів-«технарів» бути постійно охопленими творчими завданнями) й інші дидактичні труднощі зумовлюють коректування програми «Українська мова (за професійним спрямуванням)», рекомендованої МОН України, викладачами-практиками відповідно до реальних можливостей організації мовної підготовки студентів у ВНЗ. По-друге, аналіз вказаної програми засвідчив, що вона лише дотично спрямована на формування загальномовленнєвих умінь, необхідних для якісного забезпечення їхньої майбутньої професійно-мовленнєвої діяльності. Більша частина вмінь, які передбачається сформува-ти у студентів у результаті роботи над дисципліною «Українська мова (за професійним спрямуванням)» згідно з програмою НАУ, спрямована на формування лінгвістичної компетенції, як-от: правильно добирати слово із синонімічного ряду; розрізняти слова-пароніми і правильно вживати їх у мовленні; правильно вживати граматичні форми іменників; правильно вимовляти голосні й приголосні звуки української мови; правильно вибрати граматичну форму іменників, прикметників і т. ін. Іншими аспектами, над яким здійснюється робота за програмою університету, є розвиток культури мовлення студентів та вмінь складати тексти наукового стилю та ділові папери.

Аналіз програми також засвідчив, що з-поміж комплексу загальномовленнєвих умінь, що необхідні авіаційним операторам для якісного забезпечення професійно-мовленнєвої діяльності, програмою передбачено роботу щодо формування чи вдосконалення лише окремих з них. Зокрема, передбачається формування у студентів умінь: спілкуватися українською мовою в офіційно-діловому стилі з урахуванням статусу комунікантів, умов комунікації; підготувати публічний виступ. Усього на формування вказаних умінь передбачається 3 год. аудиторних занять – 1 год. практичних занять з теми «Культура усного професійного мовлення», де вивчаються: функції та види бесід; стратегії поведінки під час ділової бесіди; мовленнєва поведінка співрозмовників під час перемовин, нарад, дискусій; невербальні компоненти спілкування; поняття про публічний виступ, його різновиди; підготовка до публічного виступу; та 2 год. практичних занять з теми «Усне ділове спілкування», де опрацьовуються теми: поняття про ділове спілкування; форми усного ділового спілкування; ділова бесіда; приймання відвідувачів; підготовка та проведення нарад і зборів; культура ділового спілкування. Відтак, ми припустили, що студенти, мовна підготовка яких у ВНЗ здійснюється за вказаною програмою, не зможуть засвідчити достатній рівень володіння загальномовленнєвими вміннями у подальшій професійно-мовленнєвій діяльності.

Як зазначалося вище, майбутні авіаційні оператори опановують у процесі мовної підготовки у ВНЗ три дисципліни, спрямовані на формування іншомовних компетенцій. У розробці навчальних програм з іноземної мови (ІМ) у сучасному європейському лінгводидактичному просторі прийнято спиратися на «Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання» [1]. Згідно з директивними освітніми документами України, загальноосвітня школа повинна забезпечити випускника загальноосвітнім рівнем підготовки з ІМ (Рівень B1), що відповідає рівню, запропонованому Радою Європи для європейських шкіл [2]. Упродовж навчання у ВНЗ для здобуття ОКР Бакалавр студенти повинні підвищити свою іншомовну компетенцію до Рівня B2 (просунутий рівень або незалежний користувач) [6, с. 36]. Отже, навчальні програми дисциплін «Іноземна мова» і «Професійна англійська мова» повинні бути складені таким чином, щоб забезпечити просування студентів у межах вказаних рівнів.

Оскільки у ВНЗ відбувається профільна іншомовна підготовка майбутніх фахівців, навчальні програми укладаються на базі рекомендованої МОН України «Програми з англійської мови для професійного спілкування» [6], що є Типовою програмою. Мета навчальної дисципліни полягає у формуванні у студентів «загальних та професійно орієнтованих комунікативних мовленнєвих компетенцій (лінгвістичної, соціолінгвістичної і прагматичної) для забезпечення їхнього ефективного спілкування в академічному та професійному середовищі» [6, с. 6]. Завданням дисципліни є підготовка студента до ефективного спілкування англійською мовою у професійному середовищі, щоб він міг: «обговорювати навчальні та пов'язані зі спеціалізацією питання, для досягнення порозуміння зі співрозмовником; готувати публічні виступи з низки галузевих питань, застосовуючи відповідні засоби вербальної комунікації та адекватні форми ведення дискусій і дебатів; знаходити нову текстову, графічну, аудіо та відео інформацію, що міститься в англомовних галузе-

вих матеріалах; аналізувати англомовні джерела інформації для отримання даних, що є необхідними для виконання професійних завдань і прийняття професійних рішень; писати професійні тексти і документи англійською мовою з низки галузевих питань; писати ділові та професійні листи; перекладати англомовні професійні тексти рідною мовою» [6, с. 3]. У Типовій програмі неможливо передбачити зміст, що був би універсально ефективним для всіх спеціальностей. Укладачі програми зазначають принагідно змісту, що програма є «професійно зорієнтованою і базується на вміннях. Її зміст організовано відповідно до професійних умінь загального характеру, необхідних у різноманітних професійних сферах і ситуаціях» [6, с. 3] і рекомендують розробникам курсів «Англійська мова для професійного спілкування» чітко визначити необхідні комунікативні вміння, а також ситуації та професійні сфери, в яких студенти будуть використовувати ці вміння. Це повинно здійснюватися шляхом аналізу потреб. Перевага надається тим навчальним потребам, що найбільше забезпечують адекватну мовленнєву поведінку студентів у їхній майбутній професійній діяльності. У такий спосіб будуть задоволені реальні навчальні та професійні потреби студентів» [6, с. 3]. Директивними документами для організації іншомовної підготовки студентів, що навчаються за напрямом 6.070102 Аеронавігація, є також ряд документів ІКАО та нормативно-правових актів України, що регламентують порядок аеронавігаційного забезпечення. З-поміж них: Manual on the Implementation of ICAO Language Proficiency Requirements (Doc 9835 AN/453), Правила аеронавігаційного обслуговування. Організація повітряного руху (Doc 4444 ATM/501), Повітряний кодекс України, Правила ведення радіотелефонного зв'язку та фразеологія радіообміну в повітряному просторі України та ін.

Проаналізуємо, як реалізуються завдання професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх авіаційних операторів у програмах навчальних дисциплін з іншомовної підготовки в НАУ. Аналіз здійснюватимемо під кутом спрямованості навчальної дисципліни на формування загальномовленнєвих умінь майбутніх авіаторів.

Іншомовна підготовка авіаційних операторів започатковується у ВНЗ дисципліною «Іноземна мова», що має за *мету* підготовку студентів до ефективного іншомовного спілкування в їхньому академічному та професійному оточенні. Головне *завдання* навчальної дисципліни полягає у формуванні комунікативних мовних компетенцій задля забезпечення адекватної мовної поведінки студентів у реальних ситуаціях академічного та професійного життя. Згідно з переліком інтегрованих *вимог до знань і вмінь* студентів з навчальної дисципліни, студенти повинні знати: основну термінологію з фаху та загальнотехнічних дисциплін за навчальним планом; основні граматичні та лексичні особливості технічної літератури за фахом; основні правила роботи з науково-технічною літературою. У результаті вивчення навчальної дисципліни «Іноземна мова» студенти повинні вміти: розуміти на слух монологічне і діалогічне мовлення; виступати з повідомленнями з професійних питань; брати участь у бесіді-обговоренні; передавати в усній та письмовій формах здобуту при читанні інформацію ІМ.

У розкритті змісту навчальних дисциплін іншомовного циклу обмежимося вказівкою на тематику навчальної інформації, що підлягає опануванню,

зосередившись на аналізі тих умінь, які повинні бути сформовані в результаті опанування цієї навчальної інформації. У межах навчальної дисципліни «Іноземна мова» студенти оволодівають навчальною інформацією з таких змістових модулів: Модуль №1. Авіація. Міжнародні організації цивільної авіації; Модуль №2. Конструкція літака. Силова установка; Модуль №3. Сучасний аеропорт та його функції та Модуль №4. Структура аеродрому (практичні заняття). Впродовж роботи студенти опановують певний лексичний і граматичний матеріал, а також вдосконалюють мовленнєві вміння. З-поміж них уміння: розуміти на слух повідомлення з теми; будувати монологічне і діалогічне висловлювання; ставити питання, відповідати на них; переповідати ІМ зміст тексту за матеріалом теми; складати діалоги і повідомлення з теми; уточнювати інформацію; укладати тези та вільно обговорювати тему; робити опис професійно-орієнтованих ситуацій; брати участь у симуляції професійно-орієнтованої ситуації.

Іншомовна підготовка авіаційних операторів продовжується у ВНЗ на базі дисципліни «Професійна англійська мова». *Мета* дисципліни полягає в набутті студентами навичок спілкування ІМ на професійному рівні. Головне *завдання* міститься в підготовці студентів до ефективної комунікації у їхньому академічному та професійному оточенні. Автори програми зауважують на тому, що побудована вона відповідно до вимог Ради Європи щодо володіння іноземними мовами [Див.: 1], відтак, передбачають оволодіння студентами іноземною мовою на рівні B2 – Незалежний користувач просунутого рівня. Згідно з зазначеним вище, формулюються інтегровані *вимоги до знань і вмінь* з навчальної дисципліни. Очікується, що студенти знатимуть: основну термінологію з фаху та загальнотехнічних дисциплін за навчальним планом; основні граматичні та лексичні особливості технічної літератури за фахом; основні правила роботи з науково-технічною і авіаційною літературою; термінологічні кліше з фразеології радіообміну (РО), а також вмітимуть: розуміти на слух монологічне і діалогічне мовлення; виступати з повідомленнями з питань, пов'язаних зі спеціальністю; брати участь у бесіді-обговоренні; передавати в усній та письмовій формах здобуту при читанні інформацію ІМ; розрізняти вивчені кліше РО та застосовувати їх.

Навчальна програма передбачає модульну організацію дисципліни «Професійна англійська мова». Навчання студентів кваліфікації З144 Диспетчер управління повітряним рухом здійснюється за такими модулями: Модуль №1. Погодні умови та метеорологічні зведення; Модуль №2. Радіоелектронне обладнання; Модуль №3. Радіонавігаційне обладнання; Модуль №4. Системи передачі інформації та комунікації; Модуль №5. Диспетчер. Його функції та обов'язки. Здоров'я; Модуль №6. Керування повітряним рухом (КПР). Безпека польоту. Тероризм; Модуль №7. Захід на посадку. Нестандартні ситуації. Катастрофи; Модуль №8. Рух на аеродромі. Захист довколишнього середовища (практичні заняття). Для студентів, що навчаються за кваліфікацією З143 Пілот (другий пілот), Модуль 5 присвячується вивченню інформації з теми «Комунікація: Земля – Повітря». Аналіз сформованих розробниками програми вмінь не свідчить про їх принципову відмінність від умінь попереднього етапу, різниця полягає у їх глибині, складності і «професіоналізації». Наведемо приклади вмінь, що їх повинні досягти студенти в резуль-

таті оволодіння навчальною інформацією модулів: роз'яснювати обов'язки диспетчерів, задіяних у процесі КПП; описувати систему КПП, роботу центрів КПП; описувати етапи процедури заходу на посадку і т. ін., тобто студенти оволодівають вміннями застосування англійської мови в повсякденній роботі. Студентів також навчають розв'язувати креативні завдання, зокрема, «застосовувати знання з теми при вирішенні стандартних і надзвичайних ситуацій у процесі КПП». Особливістю цього етапу навчального процесу є формування вмінь ведення РО, студенти повинні вміти: «відтворювати варіанти РО між диспетчером та пілотом ПС при запуску двигунів, запиті перевірки часу та даних для відльоту, передачі керування та зміни частоти, вирулюванні», або ж «... при розпізнанні ПС, наданні інформації по вектору, маневруванні ..., заході на друге коло, звільненні ЗПС та зв'язку після посадки» і т. ін.

Завершується мовна підготовка майбутніх авіаційних операторів у ВНЗ навчальною дисципліною «Авіаційна англійська мова». Метою її викладання є набуття студентами вмінь спілкування авіаційною англійською мовою на рівні, достатньо необхідному для успішного виконання професійних обов'язків на робочому місці майбутнього фахівця. Завдання дисципліни полягає у здобутті студентами вмінь і навичок професійно необхідних для майбутніх авіадиспетчерів / пілотів згідно з мовними вимогами та стандартами ІКАО. У результаті вивчення дисципліни очікується, що студент буде знати: основну термінологію за фахом; мовні кліше, характерні для професійно-орієнтованого спілкування; основні граматичні правила, необхідні для здійснення професійно-спрямованого комунікативного процесу; правила роботи з авіаційною літературою; терміни та варіанти фразеології РО. Студент вмітиме: вести бесіду на задану тематику за фахом; читати оригінальну літературу за фахом; розуміти ІМ на слух на основі вивченого матеріалу; розрізняти терміни та вирази фразеології РО та правильно їх застосовувати. Дисципліна охолює: Модуль 1. Профіль професійного авіадиспетчера / пілота (відповідно до спеціальності); Модуль 2. Безпека польотів. Мовленнєві вміння студентів вдосконалюються у професійному напрямку. Передбачається формування вмінь «будувати комунікацію згідно зі стандартами ІКАО щодо 4 робочого рівня володіння професійною англійською мовою».

Здійснено аналіз вказаних програм навчальних дисциплін з циклу іншомовної підготовки з погляду їх спрямованості на формування в студентів загальномовленнєвих умінь, необхідних для забезпечення якісної професійномовленнєвої діяльності. У пояснювальних записках до програм окрім традиційних для цього виду навчальних документів інтегрованих вимог до знань і вмінь з навчальної дисципліни і навчальних модулів подано перелік мовленнєвих умінь за видами мовленнєвої діяльності. Аналіз цього переліку засвідчив, що вони подані як орієнтири для досягнення рівня В2 і запозичені з відповідного переліку мовленнєвих умінь, запропонованих у «Програмі з англійської мови для професійного спілкування» [5, с. 9-10]. Водночас ми відзначили, що вміння, задекларовані як орієнтири, і вміння, що передбачаються в результаті оволодіння навчальною дисципліною загалом, і конкретними змістовими модулями зокрема, суттєво відрізняються. Мовленнєві вміння, які передбачається сформувати у студентів в результаті опанування дисциплін іншомовного циклу у ВНЗ, в цілому охоплюють коло необхідних

загальнонавчальних умінь. Вони не диференціюються за виробничими інформаційно-комунікативними процесами (приймання, обробка, передавання інформації), а подаються за традиційною класифікацією видів мовленнєвої діяльності. Проаналізуємо, як саме вміння, запропоновані в навчальних програмах дисциплін з іншомовної підготовки у ВНЗ, співвідносяться із виокремленими нами загальнонавчальними вміннями. Отже, у програмах передбачається розвиток умінь говоріння (будувати монологічне та діалогічне висловлювання; ставити питання, відповідати на них; вести бесіду на задану тематику за фахом; брати участь у бесіді-обговоренні; уточнювати інформацію; укладати тези та вільно обговорювати тему, що вивчається; робити опис професійно-орієнтованих ситуацій; брати участь у симуляції професійно-орієнтованої ситуації; складати діалоги та повідомлення за матеріалом теми, що вивчається; виступати з повідомленнями з питань, пов'язаних зі спеціальністю), аудіювання (розуміти на слух монологічне і діалогічне мовлення; розуміти на слух повідомлення з теми) і читання (працювати з авіаційною літературою; читати оригінальну літературу за фахом). Як видно з зазначеного, вміння формулюються досить широко (напр., будувати діалогічне і монологічне висловлювання), не передбачається робота щодо формування вмінь орієнтування в умовах спілкування, планування висловлювання, добору адекватних засобів для подачі змісту, формування вмінь диференціювати інформацію, аналізувати, узагальнювати і т. ін.

Принагідно було проаналізовано, якими методами і прийомами досягаються поставлені у навчальних програмах з іншомовної підготовки цілі. Згідно з програмами, на кожному занятті передбачається робота над всіма видами мовленнєвої діяльності (окрім роботи над письмом на першому курсі, де передбачено замість цього роботу над граматичним матеріалом). Формування вмінь аудіювання упродовж усіх років навчання здійснюється шляхом прослуховування текстів; формування вмінь читання – читанням текстів відповідної змістовому модулю тематики; формування вмінь письма – написанням ділових листів; і, нарешті, формування вмінь говоріння досягається шляхом участі студентів в обговореннях і бесідах. Зазначене дозволило припустити, що вміння, які формуються у майбутніх авіаційних операторів за такою навчальною програмою іншомовної підготовки, можуть виявитися недостатніми для досягнення рівня володіння іноземною мовою B2 і четвертого робочого рівня за шкалою ІКАО. Наступним кроком нашої роботи стане перевірка експериментальна перевірка вказаних припущень.

Література:

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Наук. ред. укр. вид. С.Ю.Ніколаєва. – К.: Ленвіт, 2003. – 273 с.
2. Інструктивно-методичні рекомендації щодо вивчення шкільних дисциплін у основній та старшій школі у 2011/12 навчальному році. Іноземні мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.slideshare.net/Ivashneva/20112012-8878143>
3. Ковтун О.В. Номенклатура загальнонавчальних умінь у професійно-мовленнєвій діяльності авіаційних операторів // Наука і освіта. – 2010. – № 8. – С. 123-127.

4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nre=254%EA%2F96-%E2%F0>

5. Про затвердження програм навчальної дисципліни «Українська мова (за професійним спрямуванням)» // Наказ Міністерства освіти і науки України № 1150 від 21.12.09.

6. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Колектив авторів: Г.Є.Бакаєва, О.А.Борисенко, І.І.Зуєнок та ін. – К.: Ленвіт, 2005. – 119 с.

ФОРМУВАННЯ «РУХОВОГО ІНТЕЛЕКТУ» В КОРЕКЦІЙНОМУ ФІЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ЗДОРОВ'Я»

Бфименко М.М.

У статті розглянуто дуже важливе для корекційного фізичного виховання дітей з порушенням опорно-рухового апарату (ОРА) поняття «рухового інтелекту», сформульоване американським фахівцем Гленом Доманом. Показані етапи рухового розвитку дитини раннього і дошкільного віку та їх вплив на формування функцій управління черепно-мозкових структур (кортексу). Запропоновані методичні позиції використання рухової активності дітей з порушеннями ОРА для стимулювання їх інтелектуального розвитку.

Ключові слова: «руховий інтелект», кортекс, енцефалізація рухів, рухова активність, ранній вік.

В статье рассматривается очень важное для коррекционно-го физического воспитания детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата (ОДА) понятие «двигательного интеллекта», сформулированное американским специалистом Гленом Доманом. Показаны этапы двигательного развития ребенка раннего и дошкольного возраста и их влияние на формирование управленческих черепно-мозговых структур (кортекса). Предложены методические позиции использования двигательной активности детей с нарушениями ОДА для стимулирования их интеллектуального развития.

Ключевые слова: «двигательный интеллект», кортекс, энцефализация движений, двигательная активность, ранний возраст.

In article is considered very important for adaptive physical education children with breaches supporting-motor device (the SMD) notion «motor intellect», worded by american specialist Glene Doman. They are shown stages of the motor development child early and preschool age and their influence upon shaping management skull-brain structures (cortex). They are offered some methodical positions of the